

Княжеският акт от 27 април 1881 г. и политическият живот в Русе

Любомир Златев

Abstract: The Royal Act From 27th April 1881 and The Political Life of Rousse: *In the present statement, it is attempted to analyze the political environment in one of the biggest cities of the Principality Bulgaria in the eve of suspension of Turnovo constitution by Prince Alexander Battenberg.*

Key words: *liberals, conservatives, constitution, suspension*

ВЪВЕДЕНИЕ

Към края на 1880 г. в Русе се очертава ясно противоборството между двете политически тенденции, оформили се в българския политически живот след Освобождението. Либералната и консервативната идея намират сред русенци своите привърженици. Постава се и началото на организиран партиен живот. За съжаление още в първите свободни години, заедно с високо патриотичните подбуди и намерения, се утвърждава правилото за материализиране на политическото верую в добре познатата сентенция: „Стани ти – да седна аз!“ [9, с. 16–17; 10, №2, 3 септември 1880; 11, №46, 2 май 1881]

ИЗЛОЖЕНИЕ

От началото на 1881 г. политическият печат в Русе бележи своеобразна кулминация. Наред с политико-информационните вестници „Славянин“, „Българин“ и „Работник“, започват да излизат хумористичните в. „Дяволско шило“ и в. „Комар“, но също с определена политическа ориентация [5, с. 319; 10, №40, 7 февруари 1881]. Либералната идея се пропагандира най-последователно от редакцията на в. „Работник“ и от редактор-издателят на в. „Комар“ – Никола Живков, който в края на 1880 г. по различни причини спира списването на в. „Македонец“. Вестник „Славянин“ на Тодор Хаджистанчев продължава да подкрепя либералната политическа линия в обществения живот на града, като пак публично декларира своята независимост от партийните групировки. Политическият престиж на консерваторите е поверен на редакторите на в. „Българин“ и в. „Дяволско шило“. До Съединението, пък и след него, русенският политически печат има важно национално значение при отразяването на съдбоносни за историческото развитие на страната събития [1, а.е. 10, л. 1-4; а.е. 56, л. 1-7; а.е. 68, л. 1-12].

В първите дни на 1881 г. в центъра на вниманието на либерално ориентираната русенска общественост е в. „Работник“. Следваната политическа насока от редакцията му получава подкрепата и на Централното бюро на Либералната партия [10, №32, 10 януари 1881].

Публицистичните качества на редакторския състав на в. „Работник“ и най-вече на Захари Стоянов са добре известни. В случая по-важното е идейно-политическата насоченост на вестника, която още от неговите съвременници е определяна като „крайно радикална“ [7, с. 253]. В по-ново време тя се характеризира като „радикал-социалистическа“, идеализираща дребната собственост и абсолютното равенство между всички членове на обществото [4, с. 36-37].

Амбиции за засилване на политическите си позиции в града в началото на 1881 г. проявяват и консерваторите. Опитите на в. „Българин“ обаче, да води равностойна полемика с местния орган на либералите, скоро завършва с обществена дискредитация на редакторите му. Позициите на русенските консерватори по важните политически въпроси на деня са обект на острата критика не само на несравнимо по-силните публицистични пера на редакторите на в. „Работник“. Към

тези критики срещу русенските консерватори се присъединява и в „Славянин“ и централният либерален печат [10, №37, 28 януари 1881;11, №33, 24 януари 1881].

Но от втората половина на месец февруари 1881 г. политическият живот в Русе бележи по-висок градус на напрежението между привържениците на двете партии. Нападките на консерваторите срещу либералното правителство на П. Каравелов и срещу местната либерална управа на града се засилват. Започва да се разпространява сред гражданството брошурата „Голата истина“, чието съдържание изобилства от нецензурни изрази срещу либералите и тяхното управление [12, №12, 28 февруари 1881]. Доста неясните за голяма част от русенци понятия като „нихилизъм“ и „анархия“ са основно средство в печатната и устната антиправителствена пропаганда на местните консерватори [7, с. 261;12, №19, 25 март 1881].

Русенският либерален кръг постепенно осъзнава, че антиправителствената кампания на консерваторите е свързана с някакви по-определени надежди за скорошно падане на либералното управление. В една своя статия, винаги критичният Т. Хаджистанчев казва, че „все пак за такъв кратък срок след Освобождението страната се устройва сравнително добре“. Активната законодателна дейност на II Обикновено народно събрание той посочва като особен принос на Либералната партия [11, №38, 3 януари 1881].

Вестник „Работник“ се опитва да разсее разпространяваните от консервативната пропаганда слухове за обхваналата страната „анархия“ и нейната „дискредитация“ пред външния свят. Русенският либерален кръг счита, че „опозицията за страната е от голяма полза“, но опозиция „основана на здрава логика и опряна на неопровержими факти“ [12, №12, 28 февруари 1881].

В такава изострена политическа конфронтация между привържениците на двете партии в града, русенци посрещат вестта за убийството на Царя Освободител [2, Инв. №2960(К); 3, Инв. №2966(К); 11, №39, 7 март 1881]. За посегателства срещу живота на Александър II от страна на „нихилистите“ те знаят още от пролетта на 1879 г. и намират случая, чрез нарочно изпратен адрес до царя, да изкажат радостта си за неговото щастливо избавление от „злокобната ръка“ [11, №2 28 април 1879]. Но сега, и те като всички българи, реагират спонтанно. За обикновения човек от народа, както пише З. Стоянов в спомените си за това събитие, убийците на Царя Освободител – „нихилистите“ са били „по-лошави хора и от турците“ [8, с. 46].

Пред княз Ал. Батенберг и консервативната опозиция се очертава реална възможност да получат съгласието на новия руски император Александър III за суспендиране на конституционния режим в страната. В новото още по-силно изостряне на вътрешно-политическата конфронтация в княжеството и в последвалия княжески акт от 27 април 1881 г., русенският в. „Работник“ заема особено място. Съвременниците на събитията З. Стоянов, Д. Маринов и С. Радев в спомените си единодушно твърдят, че именно този вестник дал доказателства в ръцете на княза да получи съгласието на Александър III за суспендиране на конституцията [6, с. 165; 7, с. 2578, с. 236]. В случая става дума за една дописка от Варна публикувана в бр. 14 на в. „Работник“, в която освен съжаления по повод убийството на Царя Освободител се казва, че „положението на работите вече, ако не другаде, а то поне в Русия ще се обърнат към добро“ [12, №14, 7 март 1881].

Надеждата на автора на дописката, че нещата в Русия след смъртта на Александър II могат да тръгнат към по-добро издава слабата му политическа ориентация. Едва ли е могло да се очаква, че именно новият император Александър III, свързан с най-реакционните руски кръгове, ще продължи в по-демократичен дух започнатите половинчати реформи на своя баща. Останалата част от дописката съдържа нещо като патриотичен призив за готовност да се отстоява българската независимост и след смъртта на Царя Освободител [12, №14, 7 март 1881]. З. Стоянов оценява дописката като „безграмотна“ [8, с. 46]. Всъщност като най-

вероятен автор на тази злополучна публикация се сочи Г. Кърджиев [6, с. 166; 8, с. 235–236].

Но по-съществен е въпросът дали в действителност т.нар. „Варненска дописка” е попаднала в ръцете на Александър III. Такава вероятност не е изключена, въпреки че публикуването ѝ на 7 март 1881 г. става след заминаването на княз Ал. Батенберг за погребението на Царя Освободител [6, с. 165; 7, с. 257; 8, с. 46–50]. Мемоаристите твърдят, че автори на „политическата рецензия” на тази дописка са митрополит Григорий и Стоил Попов [8, с. 47–48]. Но в първата публикация по повод на „Варненската дописка” във в. „Българин” и въобще в печата около скандала покрай нея се споменава само името на Ст. Попов [12, №15, 11 март 1881].

Всъщност на българския княз в Петербург едва ли е била необходима „Варненската дописка”. Достатъчни са били препоръките на съветниците на Александър III да се вземат мерки срещу „раздвижването” на руската политическа емиграция на Балканите и необходимостта от подмяна на „нихилистическия” либерален режим в княжеството [6, с. 164; 7, с. 254–258].

Веднъж подета от в. „Българин” политическа провокация срещу либералите се тиражира многократно от централния орган на консерваторите в. „Български глас”. Пригласят му и местните консервативни вестници [8, с. 50; 12, №19, 25 март 1881]. Злополучната дописка присъства само в контекста на публикациите, а обект на техните най-язвителни нападки е „червеното” либерално правителство [6, с. 164]. Именно тази тенденциозна вестникарска кампания дискредитира окончателно либералния кабинет в очите на руското правителство, а не толкова някакъв скрит подтекст на незначителната дописка във в. „Работник”.

Първоначалната кулминация на създалото се след смъртта на Царя Освободител политическо напрежение постепенно отминава. Поне видимо, след траура по този повод, общественият живот в града навлиза в нормалното си русло. На 19 март с тържествен общограждански митинг и многолетствие, придружени със 101 артилерийски салюта е отбелязано възцаряването на руския престол на Александър III [12, №18, 21 март 1881]. Пак по тържествен начин на 24 март е отбелязан рожденият ден на българския княз [12, №19, 25 март 1881]. На 16 април либералите свикват многолюден митинг за деня на Търновската конституция. На следващия ден 17 април, с голям военен парад е чествана годишнината от изборът на княз Ал. Батенберг на българския престол [10, №60, 22 април 1881].

Атаките в печата срещу „нихилистите” постепенно изчерпват своята първоначална острота. Русенските либерали разбират сложността на създадената в страната политическа ситуация, в известен смисъл предизвикана и по тяхна вина. Но те все още са убедени, че князът не е склонен да прибегне към крайни действия и се надяват голямата политическа кампания на консерваторите скоро да отшуми. Чак към 25–26 април те осъзнават, че наистина е надвиснала реална заплаха над конституционните свободи и либералното управление.

Първ, който предупреждава в заплашителна форма някои привърженици на либералния кръг за предстоящото близко събитие е редакторът на в. „Българин” Христо Бъчваров. Непосредствено преди 27 април Г. Живков на няколко пъти телеграфира от София, като без да дава обяснения сигнализира, че „много зле отиват работите” и настоява редакцията на в. „Работник” да пише „силно и остро” в защита на конституцията [8, с. 59]. След няколко месечна политическа борба с консерваторите от началото на 1881 г. русенските либерали посрещат почти напълно изненадани княжеския акт от 27 април.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

За няколко месеца до пролетта на 1881 г. политическият живот в Русе окончателно разбива възрожденските представи на гражданството за общност на интересите в името на по-доброто управление на държавата. То е свидетел на

появата сред него на „цареубийци“, на „нихилисти“ и получава някакво неясно понятие за „страшния анархизъм“. Силата на аргументите привържениците на двете партии в града в много случаи заменят с необосновани словесни и публицистични нападки. И може би най-верният отговор за това кой е виновен за княжеския акт от 27 април 1881 г. се съдържа в горчивите думи на Т. Хаджистанчев казани в първите дни на месец май с.г.: „Борбата не беше за начало, не беше за порядък, не беше за уважение; тя беше просто за власт. Аз да съм, ти да не си“ [11, №46, 2 май 1881]. Има думата князът!

Бележки

[1] ДА–Русе, ф. 400, оп. 1.

[2] ИМ–Русе, Инв. №2960 (К).

[3] ИМ–Русе Инв. №2966 (К).

[4] Бужашки, Е. Димитър Благоев и победата на марксизма в българското социалистическо движение 1885-1903. С., 1960.

[5] Иречек, К. Български дневник 1879-1881. Т. 1. С., 1995.

[6] Маринов, Д. Стефан Стамболов и новейшата ни история. Ч. 1. С., 1992.

[7] Радев, С. Строителите на съвременна България. Т. 1. С., 1973.

[8] Стоянов, З. Превратът през 1881 година. Исторически възпоменания. Съставител: Т. Ташев. С., 1994., с. 46

[9] Цанков, А. Партиите в България. Напомняне на някои уроци из народната ни история и посочвания на няколко вредителни пороци. С., 1887.

[10] в. Независимост, София.

[11] в. Славянин, Русе.

[12] в. Работник, Русе.

За контакти:

Доц. д.ис.н. Любомир Златанов Златев, Катедра „Педагогика, психология и история“, Русенски университет „Ангел Кънчев“, GSM 0886 418 210, e-mail: lubomir_zlatev@mail.bg